

СЕКЦІЯ 1. ТЕОРІЯ ТА МЕТОДИКА НАВЧАННЯ

Галаєвська Л. В.,

УДК 37.013.77

науковий співробітник відділу
навчання української мови та літератури,
Інститут педагогіки Національної академії
педагогічних наук України, м. Київ

Галаєвська Л. В. Психолого-педагогічні умови формування діалогічної взаємодії на уроках української мови. *Модернізація освіти як важливий чинник розвитку суспільства* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 22 листопада 2021 р). Дніпро : Міжнародний гуманітарний дослідницький центр, 2021. С. 6 – 10.

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ НА УРОКАХ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

За останні роки значно зросла увага вчених і практиків до використання діалогу в навчанні, де він розглядається як “форма взаємодії педагога-предметника – учня (учня – учня) в умовах навчальної ситуації” [2, с. 36]. Така взаємодія передбачає інформаційний обмін, взаємний вплив і регулювання відносин. Однією із важливих передумов результативності роботи педагога-предметника на уроках української мови відповідно до сучасних вимог є діалог, що забезпечує суб'єкт – суб'єктний принцип взаємодії педагога й учнів, сприяє самовираженню в процесі спілкування. Цим і зумовлена потреба дослідити поняття “діалог”, “діалогічна взаємодія” а погляду психології й педагогіки.

Проблема взаємодії, ймовірно, почала цікавити людину відтоді, як вона почала навчатися і з'явився перший учитель. Відповідно весь освітній простір доцільно розглядати як розгорнутий діалог, де педагогічні й психологічні системи та технології не заперечують одна одну, а взаємодіють і взаємозбагачуються.

Діалогічну взаємодію вивчаємо крізь призму досягнень вітчизняної й зарубіжної психології та педагогіки (праці Бахтіна М., Біблера В., Борисенкова В., Савченко О., Алексюка А., Довженко Т., Вовк Л., Лозової В., Флоренської Т., Ковальова Г., Орлова А., Дьяконова Г. та ін).

Починаючи з часів античності питання діалогу дискутувалося, ретельно вивчалось, осмислювалося й розвивалося здебільшого вченими-філософами. Свідченням цього є, зокрема праці Сократа, збережені його учнями, де філософ постає як засновник методу пізнання, який прийнято нині називати діалектичним, відповідного способу мовлення про світ, відомого з тих часів як діалогічного. Мислитель заклав основи діалектики, які за своєю сутністю були діалогікою: мистецтвом ставити цілеспрямовані навідні запитання партнеру під час діалогу. Сократ вважав, що письмові твори, створюючи ілюзію влади над пам'яттю, прищеплюють “забудькуватість”. На переконання вченого, діалог – це справжня “жива і натхненна мова людини”, писемність – наслідування діалогу. Це стосується й того випадку, коли один із учасників діалогу є педагог-предметник, а інший – учнем. Відповідно до логіки

Сократа, у діалозі немає вчителя, який “навчає”, тобто передає певну суму знань і немає учня, який несе у своїй голові набір відомостей, як у “порожній посудині”. У сократівському діалозі є дві особи, для яких істина й знання не дані в готовому вигляді, а являють собою проблему й передбачають пошук. Для нас важливим є те, що мистецтво діалогу мало на меті виявлення й з’ясування того знання, яке для нього здавалося прихованим.

Зазначені вище філософські концептуальні положення мають безпосереднє відношення до педагогічної науки, зокрема, методики навчання мови, оскільки саме діалогічне спілкування на уроках української мови розглядаємо як вид контакту (педагог-предметник – учень), тобто взаємодію.

Якщо розглядати діалогічну проблему як педагогічну, то слід зауважити, що за формою, навчання – процес, що відбувається як взаємодія, “педагог-предметник – учень” [4, с. 6 – 7].

Характер діалогічної взаємодії залежить від мети, поставленої педагогом-предметником стосовно учня. Якщо педагог бачить в учневі об’єкт педагогічного впливу, то така взаємодія матиме один механізм перебігу, якщо є мета перевести учня на рівень суб’єкта навчання, то механізм взаємодії буде зовсім іншим. У першому випадку педагог-предметник сам конструє систему й застосовує її як інструмент педагогічного впливу. Переведення учня у статус суб’єкта навчання означає, що вчитель організовує суб’єктно-об’єктну взаємодію учня.

Умови діалогічної взаємодії, за Д. Єршовим, визначають такі чинники: психологічна готовність учасників до діалогічної взаємодії (включає настанову на зустріч із позицією іншого, потреба в обміні особистісними смислами); наявність єдиного смислового простору у якому перебувають учасники діалогічної взаємодії та їхньої позиції в діалозі; змістова неоднозначність (зміст, навколо якого будується взаємодія, повинен мати багатозначний характер, спонукати суб’єктів освітнього процесу до формування й висловлення різних позицій); особистісна значущість змісту обговорюваної інформації для учасників діалогічної взаємодії; опора на особистісний досвід учасників діалогічної взаємодії [7, с. 45].

Так, І. Романко спробувала чіткіше сформулювати поняття “діалог” й “діалогічна взаємодія”, а також наявний між ними зв’язок. Поняття “діалог” визначає і розмова між двома або кількома особами, вільний обмін думками між опонентами, а також почерговий обмін репліками (у певному розумінні реплікою вважається й відповідь у вигляді дії, жесту, мовчання) двох або кількох людей. Поняття “діалогічна мова” розуміється як: 1) вид мови, що характеризується ситуативністю (залежно від обставин розмови); контекстуальністю (зумовленістю попереднього висловлювання); 2) функціональна різноманітність мови, яка реалізується в процесі безпосереднього спілкування між співрозмовниками і складається з послідовного чергування стимулювальних і регулювальних реплік. Визначення діалогу й діалогічної мови дає можливість визначити поняття “діалогічна взаємодія”, що становить собою спілкування під час педагогічного процесу на рівнях співробітництва, співмислення й співтворчості, спрямовану на розв’язання конкретних педагогічних завдань, до яких відносимо здобуття певних знань, морально-духовне виховання, розвиток мовленнєвих характеристик.

Діалог у навчанні розглядається як “форма педагогічної взаємодії педагога-предметника – учня (учня-учня) в умовах навчальної ситуації, де відбувається обмін, взаємний вплив і регулювання відносин” [4, с. 5].

Спираючись на визначення діалогу, запропоноване С. Гончаренком, розглядаємо навчальний діалог як взаємодію між суб’єктами освітнього процесу, яка відбувається в мотиваційній, пізнавальній, діяльній і комунікативних сферах.

Як свідчить досвід вітчизняних педагогів, у практичній діяльності переважають такі елементи структури технологій діалогічної взаємодії:

- 1) діагностика підготовки учнів до діалогічного мовлення;
- 2) пошук опорних мотивів (настанови на діалог) і стимулів;
- 3) перероблення навчального матеріалу в систему проблемно-конфліктних запитань і завдань;
- 4) планування різноманітних варіантів розвитку сюжетних ліній діалогу;
- 5) проектування способів взаємодії учасників;
- 6) зв’язок діалогу – мовного спілкування – внутрішньої мови учня – продуктивне використання діалогу.

Якісна інформаційно-смілова сторона педагогічної взаємодії, на думку І. Комарової, є основою комунікативної культури педагога-предметника. Серед складників її дослідниця, також, виділяє “здатність учителя чітко, зрозуміло й переконливо висловлювати свої думки й почуття за допомогою вербальних і невербальних засобів інформаційного обміну з учнями” [5, с. 10].

Г. Салашенко у своєму дослідженні розглядає діалогічну взаємодію як систему досвіду спілкування й розвитку практичних навичок співпраці й співробітництва на основі відвертості, духовного взаємозбагачення й доказу істинності знання, здобутого в дискусії, суперечності, діалозі.

Навчальний діалог, за визначенням Г. Салашенко, – це процес взаємодії й обміну думками та емоціями в системі відносин “педагог-предметник – учень”, обмін навчальною інформацією в процесі безпосереднього міжособистісного контакту учасників навчального процесу. Діалогічне навчання автор тлумачить як спільну діяльність педагога-предметника й учнів під час ситуативного моделювання навчальної інформації у формі діалогу, що забезпечує створення образу-питання, образу-варіанту, які відображають індивідуальний погляд, індивідуальне бачення навчальної проблеми й нестандартне розв’язання її учасниками навчального процесу [3, с. 5 – 6].

Розглянемо діалогічну взаємодію як психологічну проблему. Слід зауважити, що зарубіжні й вітчизняні психологи ідею взаємодії вважають основою уявлень про психологічну природу спілкування.

У психологічній літературі діалог аналізують як обмін репліками або висловлюваннями між учасниками спілкування; принцип взаємовідносин; діалогічність самого змісту мислення й діяльності сучасної людини [1, с. 98]. Аналізуючи діалог як принцип взаємовідносин, треба зазначити, що його розглядають і як суттєву, глибинну характеристику педагогічного процесу, і як засіб розв’язання освітніх завдань, і як соціально психологічне забезпечення педагогічного процесу, і як спосіб організації взаємин з учнями, від яких у кінцевому результаті й залежить ефективність навчання, виховання та розвитку особистості здобувачів освіти.

Систематизація праць Б. Ломова дала підстави нам зробити висновок, що центральним положенням у визначенні спілкування є не “передавання інформації”, а взаємодія з іншими людьми як внутрішній механізм життя колективу. Причому взаємодія розуміється як обмін ідеалами, інтересами, формування настанов, засвоєння соціально-історичного досвіду.

Уявлення про взаємність у взаємодії спілкування, сформоване Б. Ломовим, має значення не тільки для розуміння природи взаємодії у спілкуванні, а й для сутнісного розуміння самого спілкування. Б. Ломов звернув увагу на такий аспект: “Якщо стосовно індивідуальної діяльності сформовані принципи і підходи до її вивчення, розроблено схеми аналізу й засоби опису її, то щодо взаємодії в діалозі справа обмежується лише загальними положеннями” [6, с. 108].

О. Балл створює свою модель діалогічної взаємодії, орієнтовану на прилучення його учасників до наукової культури. З погляду вченого, діалог буде продуктивний лише тоді, коли він наближає кожного учасника до досягнення істини, а результати дискусії залишаються відкритими. Дослідник вважає, що зовсім не обов’язково (а під час обговорення складніших проблем – неможливо) досягти згоди з усіх питань, які обговорювалися під час діалогу, тому дослідник виділяє три типові підсумки діалогічної взаємодії:

- 1) той, що збігається з думкою одного з учасників діалогу;
- 2) той, що формується “шляхом синтезу компонентів взаємодії, кожен з яких бере початок у думці когось із учасників діалогу”;
- 3) сформований на метарівні.

У цьому випадку парадигмі діалогу буде відповідати “схематизм суб’єктно-об’єктної взаємодії” [2, с. 35]. На думку вченого, принципом взаємодії у спілкуванні є не система переможних дій (впливів) кожного з учасників спілкування, а неперервна взаємодія їх. “Спілкування – це не додавання, не накладання одна на одну діяльностей, які розвиваються паралельно, а саме взаємодія суб’єктів, що постають у ньому як партнери” [2, с. 39].

Таким чином, проведений аналіз психолого-педагогічної літератури на предмет діалогічної взаємодії дає підстави для висновку щодо актуальності проблеми й недостатності розробленості її. Діалогічна взаємодія належить до суб’єктивно-суб’єктивних критеріїв і має безмежні можливості для розвитку й саморозвитку учнів і педагогів-предметників.

У педагогіці діалог розглядається у різних ракурсах: як спосіб існування людини; як гуманний засіб взаємодії; як вид спілкування, що є засобом самовираження й самореалізації особистості, механізмом саморозкриття індивідуальності учнів, їхніх неповторних рис; передбачає наявність усвідомленого запиту однієї сторони до іншої й ситуацій, у яких він буде почутий.

У психології щодо діалогічної взаємодії виокремлюють комунікативну готовність особистості, її психологічний стан і психологічну готовність до комунікативної діяльності. До критеріїв психологічної готовності належать усвідомлення власних потреб, вимог суспільства, колективу; розуміння комунікативного завдання, яке слід розв’язувати; усвідомлення цілей, досягнення яких призведе до задоволення потреб чи виконання поставленого завдання; осмислення й оцінювання умов, у яких

будуть реалізовуватись очікувані людиною дії, актуалізація особистісного досвіду, пов'язаного в минулому з розв'язанням подібних завдань; прогнозування прояву своїх інтелектуальних, емоційних, мотиваційних і вольових процесів, оцінювання співвідношення власних можливостей і рівня досягнення бажаного результату.

Список використаних джерел

1. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества. Москва : Искусство. 1986. 444 с.
2. Балл Г. О. Парадигма діалогу і проблема прилучення до наукової культури. *Професійна освіта: педагогіка і психологія*. № 1. С. 35 – 37.
3. Салашенко Г. М. Дидактичні умови організації навчального діалогу “вчитель-учень” у процесі вивчення гуманітарних дисциплін в загальноосвітній школі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.09. Кривий ріг, 2008. 24 с.
4. Романко І. Г. Педагогічні засади діалогічної взаємодії у процесі вчителя й учнів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01. Полтава, 2010. 20 с.
5. Комарова І. І. Формування у майбутніх учителів культури педагогічного спілкування : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. Тернопіль, 2000. 19 с.
6. Ломов В. Ф. Психологические процессы и общение. *Методологические проблемы социальной психологии*. Москва : Наука, 1975. С. 106 – 123.
7. Ершов Д. А. Технология реализации образовательной программы. Волгоград, 2001. 321 с.

Лук'янець Г. Г.,
канд. філол. наук, доцент,
доцент кафедри іноземних
мов професійного спрямування,
Національний університет
харчових технологій, м. Київ

УДК 37.018.4

Лук'янець Г. Г. Методи залучення студентів до ефективного використання інноваційних навчальних засобів в онлайн та змішаному середовищі. *Модернізація освіти як важливий чинник розвитку суспільства* : матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (Дніпро, 22 листопада 2021 р). Дніпро : Міжнародний гуманітарний дослідницький центр, 2021. С. 10 – 12.

МЕТОДИ ЗАЛУЧЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО ЕФЕКТИВНОГО ВИКОРИСТАННЯ ІННОВАЦІЙНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАСОБІВ В ОНЛАЙН ТА ЗМІШАНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Мобільність та технологічність сучасного світу зумовлені не лише значними досягненнями в сферах новітніх технологій, але й ситуацією пандемії в останні роки. Сьогодні це вже справжня потреба, а не лише бажання залучати мобільні дистанційні онлайн технології для навчання. Онлайн середовище навчання стало звичним для широкого кола користувачів, які суттєво покращили свої навички